

Ders 14

Тууранды сөздөр

(Yansımali kelimeler)

Yansımali kelimeler, doğadaki varlıklar tarafından çıkarılan seslerin veya görüntüleri taklit yoluyla yansıtan; dış görünüşlerini, hareketlerini betimleyen; insanların hissettikleri duyguları dokunma, koklama ve tatma duyuları yoluyla benzer seslerle ya da yansıtıcı kelimelerle dile aktarılmasıdır. O nedenle yansıma kelimelerde, özellikle de ses yansımalarında kelime ile onun doğadaki kaynağı arasında belirli bağlantı söz konusudur. Örneğin, *күрүл-күрүл*, *шарыл-шарыл* “gür akan su”, *шып* “aniden çabuk yapılan hareket”, *зуу* “vız”, *бур* “aniden duyulan koku” vb.

Kırgız Türkçesinde *Тууранды сөз* terimi *туура-* “taklit etmek” fiilinden ileri gelmektedir. Yansımali kelimeler taklit özelliği taşıdıkları için dilin genele kurallarına uymakla beraber bazı durumlarda bu kurallar dışında da hareket edebilen tek kelime türüdür. Örneğin, Kırgız kelimelerinin başında gelmeyen /л/ /з/ /г/ sesleri taklidi kelimelerde gelebilmekte: **лак дедирип жутту** “büyük bir parçayı bir kerede yutmak”; **лып деп отура калды** “aniden usulca oturakalmak”; **зырылда-** “kötü bir şey olacağı hissini taşımak”, **зонкулда-** “bağırarak, boğazı yırtılıncaya kadar haykırmak”; **зырп-зырп** “küt küt” (kalbin çarpması, sızlaması); **калдыр-гүлдүр** “paldır küldür”, **гулдур-гулдур** “insan karnının gurlaması” vb.

Yansımali kelimelerde ses, şekil ve anlam pek çok özelliğe sahiptir. Kelimedeki tek bir sesin bile değişimi, baştaki veya sondaki ünsüz sesler, tek kelime ya da iki kelimedenden oluşması vb. özellikler anlamda büyük değişiklikler yaratmakta, kelimenin kullanım alanını değiştirmektedir. Örneğin, kökteki geniş veya dar ünlü sesin yüksek ve gür olduğunu dar ünlüler ise alçak ve zayıf olduğunu gösterir: *чаңкылда* - “ince sesli birinin yüksek ve tis ses çıkarması”, *чыңкылда* - (ince sesli birinin alçak ses çıkarması”.

Yansımali kelimelerin başka kelime türlerinden bir özelliği de kök halinde nadir kullanılmasıdır. Onlar genelde ya yapım ekleriyle meydana gelen türemiş kelimeler olarak, ya da yardımcı fiil almış birleşik fiiller olarak rastlarlar. Yansıma kelimelerin ilk durumun isim olduğu, isim kökleri yapım eklerini alarak farklı kelime gruplarını meydana getirdiği görülür. Örneğin *-ла* eki olarak fiil; *-лак* eki olarak isim, *-ып* eki olarak zarf; *-ган* eki olarak sıfat anlamını alır.

Калдыр “içi boş metal nesnenin düşmesinden çıkan ses”

Калдыра- “paldır-küldür ses çıkarmak” - fiil.

Калдырап “paldır-küldür” edip – zarf-fiil.

Калдыраган “paldır-küldür ses çıkaran” -sıfat-fiil.

Yansıma kelimelerin ikileme olarak kullanılması, diğer ikilemelerde olduğu gibi, anlamı güçlendirmek amacıyla yapılır: bazıları artık kalıplanmış ve tek kullanılmaz hale gelmiştir. Bu halleri ile onların çoğu yansıttıkları eylemin niteliği olarak zarf görevini yaparlar.

Көнүгүүлөр

1. Metni Türkçeye çevirin ve Yansıma kelimelerin iki dilde işleyişini anlatınız.
Эркек киши үнүн жанагыдан да бийик чыгарып заңкылдарп кыйкырды. Мурат дүрмөттүү малтаган ууруга карай карай сунуп туруп “тарс” эттирип атып калды.
Курутун болсо алып чык: катыр-кутур чайнайлы? Карга муну билиптир: 2карк-карк этип күлүптүр. Кылыч тийип мойнуна шылкыйганы андан көп.Жаны чыгып: дени сууп: зыңкыганы андан көп.
2. Konu ile ilgili pratik yapmak için “Таң Kalarlık Dostuk” kitabından “Şoñur” hikayesi okunup, tespit edilen sıfatlar üzerinde tetkikler yapılır.
3. İçinde yansıma kelimelerin bulunduğu 8 cümlelik kompozisyon yazınız.

Kaynaklar

- Abduldayev E., Azırkı kırıgız tili. Bişkek, 1998.
- Asanaliyev Ü., Lobnor tilinin grammatikalık kıskaçça oçerki, Frunze,1964.
- Bartold V.V., Kirgızı.- Soçineniya. M.,1963, T.2, Çast I., s.509-510.
- Baskakov N.A., Tyurkskiye yazıki. Moskova ,1960.
- Batmanov İ.A., Kratkoye vvedeniye v izuçeniye kirgizskogo yazıka. Frunze, 1947.
- Batmanov İ.A., Sovremenniy kirgizskiy yazık. Frunze,1963.
- Baytur A., Kırıgız tarihının leksiyaları. Bişkek,1992.
- Biçurin N.Y. Sobraniya soçineniy o narodah, obitavşih v Sredney Azii v drevniye vremena. T.I, M.-L.,1950.
- Cumakunova,G. (2002).“Kırıgız Türkçesi”. Türkler Ansiklopedisi.Ankara:Yeni Türkiye Yay. Cilt 19, s.596-606.
- Cumakunova, G. (2005). Türkçe-Kırıgızca Sözlük. Bişkek: Manas Üniversitesi Yayınları.-1000s.
- Cumakunova, G.(1999). Rahat Razak ile beraber, Baldar angemeleri. (Türkçeden Kırıgızcaya). Ankara: Diyanet İşl. Başk.Yay. 1- 112s.
- Cumakunova, G.(1999). Rahat Razak ile beraber, Baldar angemeleri. Ankara: Diyanet İşl. Başk.Yay. 1- 112s.
- Cumakunova, G. ((2001). Engin Köseoğlu: Tonton Ene. Ankara: Diyanet İşl. Başk.Yay. 1-88.
- Cumakunova, G. ((2003). Veli Aba. Ankara: Diyanet İşl.Başk. Yay.1-136.
- Cusupakmatov L.,Otnoşeniye kirgizskogo yazıka k sibirskim tyurkskim yazıkam. Frunze,1983.
- Çorotegin T.K., Moldokasımov K.S., Kırıgızdardın cana Kırıgızstandın tarıhı. Bişkek,2000.
- Dırenkova N.P., Grammatika şorskogo yazıka. Moskva,1979.
- Grammatika hakasskogo yazıka. Moskva, 1975.
- Hu Zhen-Hua, Guy İmart, Fu-Yü Girgis : A tentative deskription of the Easternmost turkic language. Univ. Of Calif. at Santa Barbara.
- İshakov F.G., Palmbah A.A. Grammatika tuvinskogo yazıka. Moskva,1961.
- Karayev O., Vostoçniye avtorı o kırıgızah. Bişkek,1994.
- Kırıgız adabiy tilinin grammatikası. Frunze, 1980.
- Malov S.E. Drevniye i noviye tyurkskiye yazıki.-İzvestiya AN SSSR, T.XI, Vıp.2., Moskva,1952.
- Malov S.E., Lobnorskiy yazık, Frunze,1956.
- Malov S.E., Yazık celtih uygurov: Slovar, grammatika. Alma-Ata,1957.
- Malov S.E., Yeniseyskaya pismennost tyurkov: Tekstı i perevodı.M.-L., 1952.
- Oruzbayeva B.O., Kirgizskiy yazık.- Yazıkı mira: Tyurkskiye yazıkı.-Bişkek,1997,s.286-289.
- Tımıstanov K.,Kırıgız tili. T.I-II, İstambul,1998.
- Tenişev E.R., Drevniy kirgizskiy yazık, Bişkek,1997.

- Tenişev E.R., O dialektah uygurskogo yazıka Sinszyana.- Tyurkologiçeskiye issledovaniya. M.-L.,1963.
- Tenişev E.R., O yazıke kırgızov uyezda Fuüy (KNR).- Voprosı yazıkoznaniya,1966, No 7, s.88-95.
- Tenişev E.R., Stroy sarı-uygurskogo yazıka. M.,1976.
- Tekin T., Türk Dil ve Diyalektlerinin Yeni Bir Tasnifi.- Erdem Dergisi.C.5,sayı 13,1990. S.141-168.
- Yunusaliyev B.M.,Kırgız dialektologiyası, Frunze,1971.
- Yunusaliyev B.M., Problema formirovaniya obşenarodnogo kirgizskogo yazıka.-Voprosı yazıkoznaniya,1955, N 2, s.30-41.

Kaynaklar

- Abduldayev E., Azırkı kırgız tili. Bişkek, 1998.
- Asanaliyev Ü., Lobnor tilinin grammatikalık kıskaçı oçerki, Frunze,1964.
- Bartold V.V., Kırgızı.- Soçineniya. M.,1963, T.2, Çast I., s.509-510.
- Baskakov N.A., Tyurkskiye yazıki. Moskova ,1960.
- Batmanov İ.A., Kratkoye vvedeniye v izuçeniye kirgizskogo yazıka. Frunze, 1947.
- Batmanov İ.A., Sovremenniy kirgizskiy yazık. Frunze,1963.
- Baytur A., Kırgız tarihının leksiyaları. Bişkek,1992.
- Biçurin N.Y. Sobraniya soçineniy o narodah, obitavşih v Sredney Azii v drevniye vremena. T.I, M.-L.,1950.
- Cumakunova,G. (2002).“Kırgız Türkçesi”. Türkler Ansiklopedisi.Ankara:Yeni Türkiye Yay. Cilt 19, s.596-606.
- Cumakunova, G. (2005). Türkçe-Kırgızca Sözlük. Bişkek: Manas Üniversitesi Yayınları.-1000s.
- Cumakunova, G.(1999). Rahat Razak ile beraber, Baldar angemeleri. (Türkçeden Kırgızcaya). Ankara: Diyanet İşl. Başk.Yay. 1- 112s.
- Cumakunova, G.(1999). Rahat Razak ile beraber, Baldar angemeleri. Ankara: Diyanet İşl. Başk.Yay. 1- 112s.

- Cumakunova, G. (2001). Engin Köseoğlu: Tonton Ene. Ankara: Diyanet İşl. Başk. Yay. 1-88.
- Cumakunova, G. (2003). Veli Aba. Ankara: Diyanet İşl. Başk. Yay. 1-136.
- Cusupakmatov L., Otnoşeniye kirgizskogo yazıka k sibirskim tyurkskim yazıkam. Frunze, 1983.
- Çorotegin T.K., Moldokasimov K.S., Kirgızdardın cana Kirgızstandın tarıhı. Bişkek, 2000.
- Direnkova N.P., Grammatika şorskogo yazıka. Moskva, 1979.
- Grammatika hakasskogo yazıka. Moskva, 1975.
- Hu Zhen-Hua, Guy İmart, Fu-Yü Girgis : A tentative deskription of the Easternmost turkic language. Univ. Of Calif. at Santa Barbara.
- İshakov F.G., Palmbah A.A. Grammatika tuvinskogo yazıka. Moskva, 1961.
- Karayev O., Vostoçniye avtorı o kirgızah. Bişkek, 1994.
- Kirgız adabiy tilinin grammatikası. Frunze, 1980.
- Malov S.E. Drevniye i noviye tyurkskiye yazıki.-İzvestiya AN SSSR, T.XI, Vıp.2., Moskva, 1952.
- Malov S.E., Lobnorskiy yazık, Frunze, 1956.
- Malov S.E., Yazık celtih uygurov: Slovar, grammatika. Alma-Ata, 1957.
- Malov S.E., Yeniseyskaya pismennost tyurkov: Tekstı i perevodı. M.-L., 1952.
- Oruzbayeva B.O., Kirgizskiy yazık.- Yazıki mira: Tyurkskiye yazıki.-Bişkek, 1997, s.286-289.
- Tımıstanov K., Kirgız tili. T.I-II, İstambul, 1998.
- Tenişev E.R., Drevniy kirgizskiy yazık, Bişkek, 1997.
- Tenişev E.R., O dialektah uygurskogo yazıka Sinszyana.- Tyurkologičeskiye issledovaniya. M.-L., 1963.
- Tenişev E.R., O yazıke kirgızov uyezda Fuüy (KNR).- Voprosı yazıkoznaniya, 1966, No 7, s.88-95.
- Tenişev E.R., Stroy sarı-uygurskogo yazıka. M., 1976.
- Tekin T., Türk Dil ve Diyalektlerinin Yeni Bir Tasnifi.- Erdem Dergisi. C.5, sayı 13, 1990. S.141-168.
- Yunusaliyev B.M., Kirgız dialektologiyası, Frunze, 1971.
- Yunusaliyev B.M., Problema formirovaniya obşenarodnogo kirgizskogo yazıka.-Voprosı yazıkoznaniya, 1955, N 2, s.30-41.